

УДК 349.6

Н. Г. Юрчишин*кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового, екологічного, земельного та аграрного права**Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»***ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ЛІСОВОГО СЕРВІТУТУ**

У зв'язку з проведенням земельної реформи в Україні відбувся процес розширення обсягу прав суб'єктів у сфері природокористування, зумовлений виникненням і появою нових правових можливостей для реалізації права користування природними ресурсами (землями, водами, лісами, надрами тощо). Окрім цього, в умовах запровадження приватної власності на природні ресурси, можливості їх викупу суб'єктами господарювання, інтенсифікації використання природних ресурсів у населених пунктах і загальної просторової обмеженості тих чи інших природних ресурсів створено ситуацію, за якої природоресурсний фонд загалом подрібнюється на частини, які об'єктивно не завжди межують із водними об'єктами, комунікаціями та іншими благами й вигодами, необхідними власникам і користувачам цих ресурсів для реалізації їхнього права власності або права користування. Саме тому забезпечення власників і користувачів природних ресурсів можливістю доступу до вищевказаних благ і вигод можливе завдяки встановленню природоресурсних сервітутів (лісових, водних, земельних тощо).

Водночас проведені реформи чинного законодавства України щодо встановлення природоресурсних сервітутів не тільки не усунули низки проблем, а й більшою мірою ускладнили процес практичного застосування положень у тій частині, що пов'язана з реалізацією цього права власниками або користувачами тих чи інших природних ресурсів.

Як наслідок, юридична природа окремих сервітутів (у тому числі лісових) ще й досі залишається поза належною увагою науковців, про що свідчить факт неузгодженої регламентації сервітутних відносин нормами різних галузей права й відсутності комплексного дослідження в юридичній науці.

Сучасні наукові дослідження здебільшого присвячені сервітутному праву загалом. Водночас проблемою природоресурсних сервітутів займалися такі українські вчені в галузі екологічного, земельного і природоресурсного права, як Н.Р. Кобецька, І.В. Мироненко, Р.І. Черкашина, П.Ф. Кулинич, В.В. Носік, А.К. Соколова, С.М. Шершун, Г.І. Балюк та інші.

Отже, вищевикладене зумовлює необхідність постановки як мети дослідження з'ясування юридичної природи лісового сервітуту в Україні.

У чинному законодавстві України визначено право земельного сервітуту (глава 16 Земельного кодексу (далі – ЗК) України) і можливість встановлення лісового сервітуту (ст. 23 Лісового кодексу (далі – ЛК) України). Окрім цього, проектами природоресурсних актів передбачається також встановлення сервітуту надр як окремого різновиду сервітутів.

Сервітутне право було відоме ще з часів римського приватного права, що трактувалось як право обмеженого користування чужою річчю, що належить на праві власності іншій особі, а також як один із видів прав на чужі речі [1, с. 809]. Більше того, римське право встановлювало різного характеру сервітуту, серед яких як класичні земельні, а також водні, що передбачали право черпати воду з водного об'єкта, який знаходився на сусідній ділянці, так й інші, пов'язані з рубкою лісу, добуванням каміння на ділянці сусіда тощо [2, с. 329].

Сучасне цивільне законодавство України також визначає загальні умови встановлення сервітутів як різновиду прав користування чужим майном [3]. Відповідно до ст. 401 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, право користування чужим майном (сервітут) може бути встановлене щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітут) або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом [3].

Водночас поняття і зміст окремих видів природоресурсних сервітутів закріплено нормами земельного та лісового законодавства України.

Поняття лісового сервітуту розкриває ст. 23 ЛК України, де зазначається, що лісовий сервітут – це право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою [4]. Аналізуючи поняття «лісовий сервітут», можна стверджувати, що на перший погляд воно нічим не відрізняється від поняття «земельний сервітут», яке закріплене в ЗК України. У ст. 98 ЗК України зазначається, що право земельного сервітуту – це право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками) [5]. Проте, порівнюючи ці визначення, можна віднайти суттєві відмінності між ними. На думку П.Ф. Кулинича, якщо ЗК України передбачає можливість встановлення земельного сервітуту як системи правових відносин

між власниками (користувачами) двох чи більше земельних ділянок, то ЛК України встановлює можливість виникнення сервітутних правовідносин між власником (користувачем) лісової земельної ділянки та особою, яка не є власником чи користувачем не тільки лісової, а й будь-якої іншої ділянки [6, с. 25]. Погоджуючись із цією позицією, можна вважати, що об'єктом цього права є конкретна обслуговуюча земельна лісова ділянка, а суб'єктом може бути будь-який громадянин.

Отже, можна виділити основні ознаки лісового сервітуту. По-перше, відносини лісового сервітуту передбачають наявність двох, як правило, суміжних земельних ділянок, із яких одна обслуговує іншу. У межах лісового сервітуту обслуговуюча земельна лісова ділянка своїми перевагами, природними ресурсами усуває недоліки суміжної земельної ділянки. По-друге, під час установа лісового сервітуту обслуговування однієї ділянки іншою відбувається в межах прав, які надані власнику суміжної земельної ділянки щодо користування обслуговуючою ділянкою.

Водночас варто наголосити на тому, що основним змістом поняття лісового сервітуту є те, що, згідно з ч. 2 ст. 23 ЛК України, громадяни мають право вільно перебувати в лісах державної та комунальної власності, якщо інше не передбачено законом [4]. Як зазначає Н.Р. Кобецька, зміст ст. 23 ЛК України вказує на наявність особливого виду сервітуту – публічного сервітуту, специфіка якого полягає в тому, що він зумовлюється суспільними (публічними) інтересами й установаються стосовно невизначеного кола осіб [2, с. 329]. На думку М.К. Черкашиної, публічний сервітут дав би змогу якнайкраще збалансувати інтереси власників, користувачів природних об'єктів і територіальних громад і став би юридичною гарантією забезпечення права загального природокоистування [7, с. 6].

Однак ця норма, на нашу думку, містить деякі неточності, оскільки передбачає можливість перебування громадян тільки в лісах державної та комунальної власності, виключає можливості перебування в лісах, які знаходяться в приватній власності. Водночас поняття «вільно перебувати» або «право на вільний приступ до лісів» утвердилися звичаєвим шляхом разом із формуванням самого інституту власності на ліси й спираються на давню традицію права на обмежене пересування й відпочинок у лісі [8, с. 144]. Разом із тим П.Ф. Кулинич зазначає, що громадяни мають право здійснювати надане їм законом право лісового сервітуту на будь-яких лісових земельних ділянках – державних, комунальних і приватних [6, с. 25].

Загалом правові норми ЛК України певним чином усунули монопольне право держави на володіння лісами. Водночас у цьому нормативно-правовому акті є положення, які не відповідають

вимогам принципу рівної лісової політики щодо лісів різних форм власності. Зокрема, ст. 66 ЛК України передбачає, що громадяни мають право вільно перебувати в лісах державної та комунальної власності, а в приватних – лише з дозволу власника. У такому випадку порушено не лише принцип рівної лісової політики щодо лісів різних форм власності, а й не враховано національних традицій ведення лісового господарства й лісокористування. При цьому, урахувавши ці аргументи, як нам видається, необґрунтовано встановлено обмеження щодо перебування в лісах, які знаходяться в приватній власності.

Реалізація права лісового сервітуту в лісах державної, комунальної та приватної форм власності має здійснюватись із урахуванням відповідних маркувань, запобіжних знаків, зроблених власниками лісу щодо вчинення громадянами у своїх інтересах можливих дій у межах закону. У цьому зв'язку право лісового сервітуту має надавати можливість громадянам право вільного входу та доступу в ліс, перебування в ньому, збирання для власного споживання дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, грибів тощо.

Так, наприклад, право вільного доступу до лісів насамперед притаманне країнам континентальної Європи. Законодавство Фінляндії передбачає, що люди мають необмежений доступ до лісових земель, які безпосередньо не прилягають до приватного житла. Це право охоплює можливість тимчасово залишатися на цих землях, збирати дикорослі квіти й плоди, купатися й митися у водоймах. Однак заборонено розкладати багаття (крім надзвичайних випадків); їздити моторизованим транспортом без дозволу власника; рибалити та полювати без відповідної ліцензії; входити на лісові ділянки, які можуть зазнати від цього шкоди [9, с. 6]. Водночас англо-американська правова традиція права вільного доступу не передбачає. Однак великі приватні власники, зокрема лісопромислові компанії, часто добровільно встановлюють режим доступу до своїх лісів, який близький до вільного [8, с. 145].

Виникнення лісового сервітуту не зумовлює позбавлення власника земельної лісової ділянки, щодо якої встановлено лісовий сервітут, права володіння, користування та розпорядження нею, а користувача – права володіння й користування [4].

Відповідно до ч. 3 ст. 23 ЛК України, права власників лісів або лісокористувачів можуть бути обмежені на користь інших заінтересованих осіб на підставі закону, договорів, заповіту або за рішенням суду. Разом із тим ст. 99 ЗК України визначено перелік земельних сервітутів, установа яких можуть вимагати власники або землекористувачі земельних ділянок. Більшість із них можуть розглядатись і як лісові сервітутути. Це, наприклад, право проходу та проїзду на вело-

сипеді; право проїзду на транспортному засобі наявним шляхом; право прокладання й експлуатації ліній електропередачі, зв'язку, трубопроводів, інших лінійних комунікацій; право прокладання на свою земельну ділянку водопроводу з чужої природної водойми або через чужу земельну ділянку тощо.

У ЛК України не подано подібного переліку, а лише передбачено, що встановлення лісового сервітуту не зумовлює позбавлення власника земельної лісової ділянки, щодо якої встановлено лісовий сервітут, права володіння, користування та розпоряджання нею, а користувача – володіння, користування [4]. Це положення ч. 4 ст. 23 ЛК України констатує, що встановлення лісового сервітуту певною мірою обмежує можливості власника земельної лісової ділянки володіти, користуватися й розпоряджатися нею. Отже, у випадку виникнення колізій сервітуту з правом власності або іншими правами на земельну лісову ділянку (емфітевзису тощо) сервітут має безумовну перевагу [10, с. 77]. Проте коли земельний сервітут унеможливує використання такої ділянки за цільовим призначенням, він може бути припинений [4].

У ст. 23 ЛК України передбачено, що право лісового сервітуту має здійснюватись способом, найменш обтяжливим для власника лісів або користувача земельної лісової ділянки, щодо якої він установлений [4]. Отже, ЛК України відкриває досить широкі можливості для встановлення лісових сервітутів залежно від потреб практики з безумовним урахуванням положень ЦК України та ЗК України.

Отже, на основі викладеного можна зробити висновок про те, що надалі в процесі вдосконалення природоресурсного законодавства України потрібно з урахуванням особливої правової природи природних об'єктів деталізувати умови встановлення лісових сервітутів. Більше того, закріплення в чинному ЛК України юридичної природи лісового сервітуту як права на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою викликане необхідністю запровадження цього інституту у сфері лісокористування, поліпшення умов для здійснення заходів щодо охорони та використання лісових ресурсів.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
2. Кобецька Н.Р. Природоресурсові сервітуту за законодавством України / Н.Р. Кобецька // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю створення юридичного факультету НУБіП (19–20 травня 2011 р., м. Київ,

Україна) / упор. к. ю. н., доцент О.М. Гончаренко. – К. : Видавничий центр НУБіУ України, 2011. – С. 329–330.

3. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року зі змін. і доп. станом на 19 лютого 2016 року // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

4. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року зі змін. і доп. станом на 28 грудня 2015 року // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

5. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року зі змін. і доп. станом на 01 березня 2016 року // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

6. Кулинич П.Ф. Права на лісові земельні ділянки за новим Лісовим кодексом України / П.Ф. Кулинич // Земельне право України. – 2006. – № 6. – С. 15–26.

7. Черкашина М.К. Юридичні гарантії права природокористування : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Аграрне, земельне, екологічне, природоресурсне право» / М.К. Черкашина. – Х. : Б. в., 2008. – 20 с.

8. Непийвода В. Правове регулювання в галузі лісів: Доба утвердження підтриманого розвитку / В. Непийвода. – К. : НДІ приватного права і підприємництва, 2004. – 339 с.

9. Finland. The Country of Forest / Finish Forestry Association. – Helsinki : 1996. – 20 p.

10. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / [Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, Т.Г. Ковальчук та ін.]; за ред. Г.І. Балюк. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 368 с.

Анотація

Юрчишин Н. Г. Юридична природа лісового сервітуту. – Стаття.

У статті досліджено юридичну природу лісового сервітуту. Особливостями цього поняття є те, що лісовий сервітут являє собою право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою відповідними суб'єктами.

Ключові слова: лісовий сервітут, земельний сервітут, реалізація права лісового сервітуту, юридична природа лісового сервітуту.

Аннотация

Юрчишин Н. Г. Юридическая природа лесного сервитута. – Статья.

В статье исследована юридическая природа понятия лесного сервитута. Особенности данного правового института является то, что он представляет собой право на ограниченное платное или бесплатное пользование чужим земельным лесным участком соответствующими субъектами.

Ключевые слова: лесной сервитут, земельный сервитут, реализация права лесного сервитута, юридическая природа лесного сервитута.

Summary

Yurchyshyn N. H. Legal nature of the forest easement. – Article.

This article explores the legal concept of forest easement. The features of this legal institution is that it is a right for limited paid or free use of someone else's land forest areas relevant actors.

Key words: forest easement, land easement, realization of the rights of forest easement, legal nature of the forest easement.